

Тетяна Бевз

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО
ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
(2014 – ПОЧАТОК 2018 РР.)

У статті проаналізовано особливості функціонування регіонального політичного режиму Дніпропетровщини в умовах російсько-української війни. Показано активізацію діяльності регіональної влади на захист територіальної цілісності України. Досліджено взаємовідносини представників регіональної влади з центральними органами влади, простежено специфіку влади в межах області. Проаналізовано суперечності здійснення децентралізації у Дніпропетровському регіоні.

Ключові слова: *регіональний політичний режим, Дніпропетровщина, центр, регіон, децентралізація.*

Tetyana Bevez Specificity of functioning of the regional political regime of Dnipropetrovsk region in the conditions of the Russian-Ukrainian war (2014 –beginning of 2018)

Бевз Тетяна Анатоліївна – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

The article analyzes the peculiarities of the functioning of the regional political regime of Dnipropetrovsk region in the conditions of the Russian-Ukrainian war. It is shown activation of regional authorities activity in defense of territorial integrity of Ukraine. The relations between representatives of regional authorities and central authorities are investigated, the specifics of power within the region are traced. The contradictions in the implementation of decentralization in the Dnipropetrovsk region are analyzed.

Key words: *regional political regime, Dnipropetrovsk region, center, region, decentralization.*

З початком окупації Криму, російсько-української війни, складністю й непередбачуваністю політичних процесів суттєво змінилася ситуація в Україні. Влада у цих складних умовах намагається здійснювати реформи, пов'язані з різними сферами життя суспільства. Нового звучання набув феномен регіоналізму. У регіонах почали формуватися певні тенденції, які потребують вивчення та осмислення. Йдеться насамперед про «політичні території», де функціонують офіційні і неофіційні інститути й існують регіональні політичні режими. Вагомим центром політичного та економічного впливу є Дніпропетровщина. Серед найбільш знакових чинників є специфіка функціонування регіональної влади, коли регіональні еліти «контролюють часто набагато більше, ніж контролює формально призначена влада» [1]; відбувається вибудовування ієрархії політичних суб'єктів, корупція в органах влади, активізація діяльності організованих злочинних угруповань, а «децентралізація стає каталізатором процесів регіоналізації, сприяє виокремленню регіональних ідентичностей» [2], місцеві вибори стають набагато важливіші для регіону, ніж загальноукраїнські [3], поява проектів впливових регіональних/локальних/місцевих політиків (як Політична партія «Громадська сила» 3. Краснова чи проект «велетенської» Новомосковської громади В. Нестеренка), політизація регіональних відмінностей автономного існування регіональних політичних акторів, домінування неформальних інститутів та небезпека виникнення автономізованих «феодальних князівств» у процесі децентралізації, актуалізація ролі формальних правил гри.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження регіонів України та їх регіональних політичних режимів. Зазначимо, що в сучасній економічній науці найбільшого поширення набрали чотири підходи до феномену регіону: регіон – квазі-держава, регіон – квазікорпорація, регіон – ринок (ринковий ареал), регіон – соціум [4]. Постає питання, чи можливо розглядати регіон як квазідержаву чи квазікорпорацію. У цьому контексті можна зазначити, що упродовж останніх років актуалізуються питання регіонального політичного режиму й в українській політичній науці досліджуються: питання функціонування всеукраїнського та регіональних політичних режимів з погляду різних теоретичних перспектив [5]; практики формування регіональних політичних режимів в Україні [6], неформальні інститути та неопатримоніальна демократія в Україні [7].

Емпіричний матеріал з цієї проблематики вражає своєю чисельністю та багатогранністю. Підставами для дослідження регіональних політичних режимів, які акцентують увагу на формуванні в окремих регіонах «феодальних вотчин» чи «князівств» [6], є наукові зібрання [5] та публікації на кшталт: «Криворожская олигархическая республика» [8], Кривий Ріг – місто «в законі» [9], «Вилкулбург должен быть разрушен» [10], «Закат імперії Вілкулів?» [11] «Битва за Павлоград» [12] О. Курбатова, «Феодальная Новомосковщина» [13] В. Сухова. Процеси децентралізації тим чи іншим чином сприяють появі регіональних політичних режимів. Про це йдеться у статтях: «Жителі Піщанки не можуть створити громаду через опір латифундиста Нестеренка» [14], «На Дніпропетровщині поліцейські намагаються позбутися принципового голови об'єднаної громади» [15] та ціла низка інших.

Стратегічного значення для регіональних політичних режимів набувають виборчі кампанії, насамперед, до органів місцевої влади. Ця тема досить широко висвітлена на сторінках періодичних видань та Інтернет-ресурсів. Показовою у цьому сенсі є публікація «Скандал у Павлограді: історія викрадення виборів одного міста» [16].

Період з кінця 2013 р і до сьогодні суттєво змінив ситуацію не лише в Україні, а й світі. Відбулися колосальні зміни у свідомості громадян, утвердився європейський вектор розвитку

країни, змінилися взаємовідносини влади й суспільства, центру і регіонів, з'явилися нові державні структури, активністю та дієвістю характеризувався волонтерський рух, новим явищем стали добровольчі батальйони та переміщенні особи.

На відмінну від Києва, Майдан у Дніпропетровську був нечисленним. Більшість населення міста не брала участі в масових акціях. 26 січня 2014 р. за стінами Дніпропетровської облдержадміністрації «тітушки»* жорстоко побили промайданівських демонстрантів, деякі з них згодом були ще й заарештовані міліцією. Наприкінці лютого – початку березня 2014 р. в місті пройшло декілька демонстрацій антимайдану, на яких звучали заклики до штурму будівлі обласної адміністрації. Після цього кілька сотень місцевих проукраїнських активістів захопили будівлю і організували у ній цілодобове чергування. Головою Штабу національної оборони області обрали Ю. Березу (пізніше – командира добровольчого батальйону «Дніпро-1» і народного депутата України). До штурму адміністративних будівель у Дніпропетровську не дійшло.

Головою обласної державної адміністрації 2 березня 2014 р. був призначений олігарх І. Коломойський**. Захисники ОДА вручили йому ключі від будівлі. Команда, яка прийшла до влади, зіткнулася з проблемами та викликами, яких раніше держава не знала – це і війна, і поранені, і, на жаль, поховання. Потрібно було вибудувати іншу систему, нову модель управління. Викликом команді Коломойського стала російська агресія на Донбасі. Великий бізнес максимально долучився до захисту територіальної цілісності України і використовував для цього не тільки державні, а й наявні у нього приватні ресурси [17]. До першочергових завдань І. Коломойський відніс стабілізацію ситуації, боротьбу з корупцією, скорочення витрат адміністрації, питання життєзабезпечення області [18].

* Нелегальні напівкримінальні групи.

** Бізнес-імперія І. Коломойського, включаючи такі активи, як найбільший у країні «Приватбанк» (ідеться про 2014 р.), нафтогазову і хімічну промисловість, мас-медіа (в тому числі, найбільший телеканал «1+1»), авіабізнес (компанія Ukraine International, вона ж МАУ), виросла з його дніпропетровського бізнесу.

І. Коломойський зі своїми найближчими соратниками – Г. Корбаном і Б. Філатовим – зробили порятунок міста й регіону від «військового сценарію» та «проукраїнськості» Дніпропетровська «політичним капіталом і інструментом захисту своїх бізнес-інтересів», використовуючи всі, в тому числі неправові методи, для придушення сепаратизму [19]. Його називали «неформатним головою ОДА», а його дії оцінювали «на межі фолу». Аналізуючи ситуацію у східних регіонах, призначений одночасно з І. Коломойським головою обласної державної адміністрації Донецької області власник найбільшої металургійної компанії «Індустріальний союз Донбасу» С. Тарута наголошував, що в Дніпропетровську «не було такої загрози захоплення влади», як на Донбасі, і «диверсійний сценарій (з активною участю раніше задіяних у кримських подіях активістів) розвивався тільки в Донецькій і Луганській областях» [19]. Поділяв таку позицію і І. Коломойський, визнаючи, що «Дніпропетровськ не був такою вогневою точкою, як Донецьк або Луганськ». Дніпропетровськ став символом української лояльності і «серцем України» [19]. Символи українськості – жовто-блакитні кольори заповнили місто, вони замайоріли на балконах житлових будинків, офісах бізнес-структур, автомобілях. Тим самим дніпропетровці стверджували: «ми не хочемо до Росії!», «ми не є «співвітчизниками» Путіна!», «Наша російськомовність не потребує захисту з боку Москви!» [20]. Ініціативу містян, потребу українського духу у місті підтримала новопризначена влада [20]. У місті навіть почали з'являтися жарти про «приєднання України до Дніпропетровської області» та тексти про те, що «Схід України» зменшився до, власне, Донбасу [20]. Зазначалося, що «... в Дніпрі відчувається: патріотичний дух, українські прапори на вулицях, загальний патріотичний підйом, настрої, ... не бачив у багатьох місцях, але тут це є» [21]. Символічний капітал став вагомим інструментом регіонального політичного режиму Дніпропетровщини.

Яскраво проявилася й проукраїнська позиція дніпропетровської громади євреїв під час Революції Гідності й війни на Донбасі, мешканці міста «почувалися дніпропетровцями й поводилися як дніпропетровці, незалежно від етнічної та національної належності; відчули себе частиною вищої спільноти» [22]. На

позицію дніпропетровської єврейської громади та її чітке проукраїнське налаштування вплинула кремлівська антисемітська пропаганда, яка стверджувала, що «національна революція в Україні мала фашистський характер» [22]. Одним з організаторів Майдану у Дніпропетровську був П. Хазан – засновник Штабу національної захисту Дніпропетровської області, добровольчих батальйонів і батальйонів територіальної оборони Дніпропетровської області, а від травня 2014 р. голова Фонду оборони країни* та інші члени єврейської громади, які долучилися до волонтерського руху та добровольчих батальйонів. Було вирішено, що не потрібно створювати окремі єврейські волонтерські організації та добровольчі батальйони, оскільки євреї задіяні в загальноукраїнських процесах: «Ми виступили як громадяни, частина політичної нації однієї держави. Постало розуміння того, що серед євреїв, які живуть в Україні, з'явилися українські євреї» [22]. Євреї Дніпропетровська не сприймають російської моделі, відповідно до якої громади їхніх одноплемінників можуть займатися суто своїми проблемами, а щодо питань загальносуспільного життя й політики висловлювати власну позицію не мають права [22]. Власне, це те, проти чого українці повстали на зламі 2013–2014 років і що об'єднало поліетнічне місто. Етнічний чинник став важливим підґрунтям для регіонального політичного режиму Дніпропетровщини.

Дніпропетровська область зупинила у себе «русскую весну» й поширила цей імунітет на Запоріжжя. Було визнано, що саме ці області стали захистом Києва та української державності. Можна погодитися з думкою, що «там, де немає сили, організованої державою, там є трагедії, там є війна» [21]. Саме на Дніпропетровщині почали формуватися перші добровольчі батальйони, укомплектовані на кошти бізнесменів, створювалася система логістики для АТО, якою успішно користується вся Україна,

* Фонд оборони країни займався системним матеріально-технічним, інформаційним, технологічним, освітнім та медичним забезпеченням підрозділів МВС України, Збройних сил України, Прикордонної служби, Служби безпеки України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, які беруть участь у військових операціях з відновлення конституційного порядку на Сході України і оборони території України в цілому.

лікуються поранені і збираються колони з продуктами і паливом для фронту. У Дніпропетровську утворився Центр зі звільнення полонених, який теж фінансувався коштом місцевих бізнесменів, за рахунок яких відбувався викуп полонених [23].

І. Коломойський використовував свої фінансові та організаційні ресурси не лише для того, щоб запобігти військовому проросійському сепаратистському перевороту згідно з донецьким й луганським сценарієм, але також допомагав активній проукраїнській меншості змінити атмосферу у місті. Волонтер Г. Тука зазначав, що «фінансова допомога і забезпечення військових на той період і бронжилетами, і шоломами, і технікою, і ремонтом техніки... Реалізація такого проекту в Україні без залучення великих фінансових коштів, які надсилав саме Коломойський, була просто неможлива» [23].

І. Коломойський зі своєю командою в Дніпропетровській області реально створив те, що можна назвати «лінією Коломойського», яка проходить кількома регіонами і стримує подальше поширення «колорадської чуми» [21]. А ще стверджували, що типове індустріальне місто з радянською ідентичністю Дніпропетровськ, яке донедавна голосувало за ПАРТІЮ РЕГІОНІВ, стало «бастіоном українського громадянського націоналізму» (А. Портнов, 2014) [24]. Щоправда, у серпні 2017 р. почали з'являтися спроби переписати історію тих подій, дати їм нові оцінки та нове прочитання, ігноруючи фактами та документами.

Вагомим результатом поведінки очільників регіону на рівні області стала трансформація регіонального патріотизму в державний: «Ми перші в Україні!» [25]. Не варто применшувати й географічний та інформаційний чинники: відсутність у Дніпропетровської області кордону з Росією та українська телевізійна картинка. Значну роль відіграли й ситуативні чинники:

– дніпропетровські еліти з «Привату» зайняли з самого початку однозначну проукраїнську позицію й доклали максимум зусиль для встановлення контролю над силовими структурами та уміння її менеджерів працювати в кризовій ситуації.

– рішуча позиція активної проукраїнської меншості (яка ще до призначення І. Коломойського унеможливила штурм обладміністрації);

– відносна слабкість проросійських сил, які стрімко втратили будь-який публічний вплив і навіть можливість перебування в місті на Дніпрі (найкращий приклад – доля О. Царьова) [20].

Прихильник лібералізації великого українського бізнесу в питаннях пошуку і розширення ринків збуту новопризначений голова обласної державної адміністрації І. Коломойський запропонував запровадити з квітня 2014 р. нові правила в бізнесі. Йшлося про соціальну відповідальність бізнесу перед людьми. Пропонувалося вносити пропозиції щодо оптимізації податків, роботи контролюючих і правоохоронних органів та наголошувалося, що кожен підприсмець повинен вирішувати – давати хабарі чи ні. При цьому зазначалося, що влада буде захищати від незаконних дій [26].

Доречним буде зазначити, що очільники області використовували лінійний менеджмент, перевагами якого були: проста структура; однозначний розподіл завдань, компетенції, відповідальності; реалізація принципу єдиноначальності і персональної відповідальності за результати роботи; один канал комунікації; чіткість, точність і оперативність управлінських рішень. Лінійний менеджер – це той, хто зводить усіх з усіма і допомагає розв’язати проблему. Усіх з усіма зістикувати, особливо коли кожен намагається один на одного перекласти відповідальність, – ось це і є лінійний менеджмент [27]. Одним із найкращих лінійних менеджерів називали Г. Корбана, який під час роботи в облдержадміністрації показав, що не лише модерував процеси, пов’язані з захистом області, а й вирішував питання життєдіяльності регіону [27]. Зазначалося, що «завдяки їхньому нечиновницькому підходу в Дніпропетровську одразу приборкали сепаратистів та російських агентів» [23].

Рішенням Штабу національного захисту і територіальної оборони Південного Сходу України і Дніпропетровської обласної державної адміністрації від 30 квітня 2014 р. задля негайної стабілізації обстановки на території Південного Сходу України, для забезпечення безперебійної роботи органів соціального забезпечення, своєчасної виплати зарплат, пенсій, бюджетних трансфертів усіх видів, об’єктів соціальної інфраструктури та систем життєзабезпечення, для координації зусиль щодо гарантування

безпеки громадян України, для захисту прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією України, було створено нову організаційну структуру – Міжобласну раду місцевого самоврядування Південного Сходу України, яка об'єднала зусилля усіх патріотів країни в органах місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад усіх рівнів у південно-східних регіонах [28].

Міжобласна рада надавала як консультативну підтримку, так і пряму допомогу всім органам місцевого самоврядування з використанням усіх сил і засобів Штабу національного захисту Південного Сходу України на території Луганської, Донецької, Одеської, Харківської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Дніпропетровської областей [28]. До планування і здійснення дій залучалися усі керівники і депутати органів місцевого самоврядування в зазначених регіонах. Контактним центром стала приймальня голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації І. Коломойського [28].

У Луганській і Донецькій області близько 100 територіальних громад висловилися за приєднання до Дніпропетровщини. Міжобласна рада територіальних громад розглянула звернення голів місцевих рад, голів органів місцевого самоврядування в Луганській і Донецькій областях до керівництва Дніпропетровської обласної адміністрації про приєднання конкретних районів Донецької та Луганської областей, конкретних населених пунктів до складу Дніпропетровської області [29].

Ідею про приєднання до Дніпропетровської області Донецької і Луганської областей, яка активно висвітлювалася в засобах масової інформації, підтримав голова Дніпропетровської ОДА І. Коломойський. Ініціатори об'єднання Донбасу з Дніпропетровщиною Д. Ткаченко з Донецької області і С. Іванов з Луганської області провели прес-конференцію в медіа-центрі «Дніпро Пост» на тему: «На території Донецької та Луганської областей пройде референдум (територіальне опитування) «Разом з Дніпром» про входження до складу Дніпропетровської області» [30].

11 травня 2014 р., коли на Донеччині сепаратисти проводили незаконний референдум, на якому було поставлено питання про відокремлення регіону від України, паралельно було проведено альтернативний референдум «За мир, порядок, єдність з Украї-

ною» у Донецькій і Луганській областях. Усі витрати на його проведення взяли на себе бізнесмени Донбасу і Дніпропетровщини. Охорону місць голосування і агітації здійснював Штаб національного захисту Дніпропетровщини.

За даними виборчої комісії участь у референдумі «За мир, порядок, єдність з Україною» взяли понад 1 млн 467 тисяч жителів Донецької області і 976 тисяч Луганської області. Голосування відбувалося на Донеччині – в Дебальцевому, Єнакієвому, Ясинуватій, Авдіївці, Волновасі, Новоазовську, а також Луганщині – Алчевську, Стаханові, Брянці, Сіверськодонецьку, Рубіжному, Кремінній, Старобільську, Сватовому. Загалом працювало понад 40 виборчих дільниць, також діяли пересувні скриньки для голосування [31]. Близько 70% відсотків виборців, які проголосували на цьому референдумі, сказали «так» єдності Донбасу з Україною і висловилися за те, щоб влитися своїм регіоном до благополучної Дніпропетровщини, яка «завжди була сильною, мирною і успішною» [32]. Цим референдумом були продемонстровані справжні цифри громадської думки, адже дані соціологічних опитувань показують, що тільки від 28% до 30% луганчан підтримують інтеграцію в Росію, інші налаштовані категорично проти [33]. Референдум (хоча й нелегітимний) про возз'єднання з Дніпропетровською областю районів Донецької та Луганської областей можна вважати сигналом до регіоналізації дніпропетровської ідентичності внаслідок активних дій місцевих очільників.

Ще одним підтвердженням наявності регіонального політичного режиму варто назвати й меморандум про співробітництво між Дніпропетровською областю та кримськотатарським народом, який підписали голова Дніпропетровської обласної державної адміністрації І. Коломойський і лідер кримськотатарського народу М. Джемільов. Метою підписаного меморандуму був розвиток і зміцнення відносин на принципах довіри і взаємної допомоги між кримськотатарським народом і жителями Дніпропетровщини. Також, згідно з меморандумом, на території області передбачалося забезпечення права і найширших можливостей кримськотатарського народу в культурному розвитку. Були створені необхідні умови для здачі зовнішнього незалежного оцінювання та вступу абітурієнтів до вищих навчальних закладів, розташованих в

Дніпропетровській області, а також переведення на навчання до вищих навчальних закладів регіону студентів з Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Меморандум надавав всебічну підтримку сім'ям, які прибули на тимчасове проживання до Дніпропетровської області з території АР Крим та Севастополя. Меморандум спрямований на підтримку і сприяння розвитку економічних, політичних, соціальних, культурних та інших зв'язків з громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території АР Крим, а також підтримку добросусідських відносин з меджлісом кримськотатарського народу. Особливим пунктом у меморандумі була заява про підтримку кримськотатарського народу як корінного народу Кримського півострова, його боротьби за повернення АР Крим до складу суверенної і незалежної Української держави [34]. За словами М. Джемільова, в підписаному меморандумі йшлося, в основному, про односторонню допомогу Дніпропетровській області кримськотатарському народу [34]. Є підстави розцінювати підписання меморандуму державним суб'єктом, нехай регіонального рівня, як механізм регіонального політичного режиму.

Керівництво області зуміло не лише утримувати економічні показники, а й домогтися зростання економіки у 2014 р. Область залишалася однією з трьох, що не дотувалася із бюджету. Попри те, відбувся підрив особистої ресурсної економічної бази впливу І. Коломойського. Ключовим став конфлікт Президента П. Порошенка та І. Коломойського. У протистоянні з Коломойським Порошенко опирався на силовий ресурс держави, насамперед на прокуратуру, яка використовувалася для порушення кримінальних справ проти близьких до Коломойського топ-менеджерів [7]. У ситуації протистояння І. Коломойський подав у відставку з посади голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації.

Команда І. Коломойського на патріотичному віче, яке вони назвали своїм звітом перед городянами за понад рік роботи в ОДА, попрощалася з містом, наголошуючи на підтримці мешканців міста, без якої втримати ситуацію під контролем було б неможливо. Ідея акції належала громадським організаціям регіону. Активісти упродовж року *не розділяли себе і владу, бо всі діяли в єдиному ритмі, допомагаючи одне одному*. І хотіли зробити

символічне завершення року на оптимістичній ноті, як звіт перед громадою регіону та своєрідній передачі владної естафети наступному очільнику області [35]. Доречним буде пригадати слова І. Коломойського: «я прийшов з бізнесу, приїхав з іншої країни, з країни, в якій я мав вид на проживання. Я не був відірваний від України, я жив між Києвом, Дніпропетровськом та Женевою. І тоді прийняти рішення стати керівником обласної адміністрації було більш важким, ніж нинішнє – подати у відставку» [36].

Підтвердженням суспільного визнання легітимності влади були слова вдячності на адресу керівництва області всіх тих, хто перетворив Дніпропетровськ на нову столицю українського патріотизму та справжній форпост цілісності держави – медиків лікарень, волонтерів, переговорників центру звільнення полонених, бійців АТО, активістів Євромайдану та футбольних ультрас [37].

Не обійшлося й без провокаційних моментів у оцінках діяльності дніпропетровської влади. Зокрема, ватажок терористичної організації «Донецька народна республіка» («ДНР») О. Захарченко запропонував голові Дніпропетровщини І. Коломойському створити «Дніпропетровську республіку Коломойського», або «ДРК», оскільки «Коломойський де-факто господар цієї території, це реальна влада» [38].

Аналізуючи свою діяльність на посаді голови Дніпропетровської обласної адміністрації, І. Коломойський стверджував, що *у відносинах з центральною владою діяв «на рівних»*: «Можливо, деякі з моїх заступників, і я сам, ми зробили щось погане, оскільки у нас була така незалежна позиція. Я його (йдеться про Президента України – Т. Б.) підлеглий, але я поведився з ним на рівних. І це для нього було некомфортно» [39]. Такі стосунки у відносинах *«центр-регіон»* були одним зі свідчень наявності на Дніпропетровщині *регіонального політичного режиму*.

26 березня 2015 р. Президент України П. Порошенко, новий голова області В. Резніченко та І. Коломойський зібралися на спільну прес-конференцію та разом виступили перед активом області, показавши новий стандарт передачі регіональної влади. Глава держави заявив, що Україна може розраховувати на Дніпропетровськ як на форпост українськості. «Кожному з вас і всьому Дніпропетровську подяка від президента за це. Не маю

жодного сумніву в тому, що, повернувшись до громадської діяльності і до господарської діяльності, вся команда Ігоря Валерійовича непохитно стоятиме на міцних проєвропейських і проукраїнських позиціях. Адже патріотизм живе в серцях усіх нас незалежно від посади, яку кожен з нас обіймає» [36]. І Коломойський додав: «За цей рік ми багато змогли зробити. Ми зупинили розповзання сепаратистських настроїв, ми зупинили цю чуму на кордоні області. Ми хотіли більше зробити в господарському плані, але, на жаль, війна не дала нам цього зробити. Сподіваюся, ті стандарти і правила, котрі були впроваджені за нас, діятимуть і за нового керівника адміністрації. Ми будемо допомагати йому в цьому, щоби була спадковість влади, щоби мешканці Дніпропетровська були спокійні» [36]. Власне, простежується позиціонування команди, а не персоналізація однієї особи.

Відомі політики, експерти та громадські діячі з приводу 388-денного перебування І. Коломойського при владі віддали належне його волі, завдяки якій вдалося уникнути розколу України [40]. За переконанням народного депутата України, экс-керівника Дніпропетровської області В. Бондаря, «усунення Коломойського – це свято для Росії та вітчизняної опозиції», адже завдяки зусиллям керівництва ОДА вдалося запобігти сепаратизму не лише у Дніпропетровській області, а й у Запорізькій та Харківській. Усі суперечки, що існують між політиками, на думку В. Бондаря, необхідно було вирішувати вже після закінчення бойових дій та за відсутності військової загрози на Сході [40].

Політичні опоненти І. Коломойського також не пожалкували компліментів на адресу його команди. Зокрема, лідер Радикальної Партії Олега Ляшка стверджував, що «Треба віддати належне Коломойському, що він і його команда зробили все минулого року для того, щоб зупинити розповзання російської сепаратистської зарази на Дніпропетровщину, Одещину і Запорізьку область» [40]. Така однасторонність оцінок діяльності дніпропетровської обласної влади є ще одним підтвердження її легітимності. Після відсторонення від влади І. Коломойський де-факто залишився впливовим гравцем не лише на регіональному, а й на загальноукраїнському рівні. Його політичний вплив базувався на контролі одного з провідних телеканалів «1+1» і активному інвестуванні у розвиток

власних політичних проєктів – крім ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПАТРИОТІВ – УКРОП» (далі – «УКРОП»), він також інвестував у регіональний політичний проєкт Партію «Відродження», до якого були залучені представники місцевих еліт, пов'язаних з І. Коломойським, і яка, як і Політична партія «Наш край», також орієнтована на колишніх виборців «ПАРТІЇ РЕГІОНІВ» на Сході та Півдні країни [7].

Зі зміною керівництва Дніпропетровської області змінилися акценти в управлінні регіоном. Новий очільник області позиціонував себе як члена команди Президента: «це не команда Резніченка, а команда Президента, оскільки він відповідає за інститут губернаторства, а ми просуваємо його ініціативи», «його (Президента – *Т. Б.*) команда сильна і працює, знаю це по собі, тому що я і мої соратники – її частина» [41]. Тобто, змінилася схема стосунків «центр-регіон». У новій команді Дніпропетровської ОДА сформувалися конструктивні відносини з обласною радою, яку очолює керівник регіональної організації БЛОКУ ПЕТРА ПОРОШЕНКА Г. Пригунов. Діалог, який встановився між гілками влади в Дніпропетровській області, дозволив спокійно, без емоцій прийняти вже на початку грудня бюджет регіону на 2017 р. [42]. При цьому більшість опитаних РІА Новини України звичайних рядових жителів Дніпропетровщини зізналися, що навіть не знають, як звати людину, яка уже півтора року керує регіоном [42]. Комітет виборців України склав рейтинг голів 24 обласних державних адміністрацій. Загальна оцінка їхньої роботи складена за показниками соціально-економічного розвитку регіонів і опитуванням місцевих експертів. Голова Дніпропетровської ОДА В. Резніченко посів 12-те місце в рейтингу. Згідно з висновками експертів, «незважаючи на значний потенціал, Дніпропетровська область демонструє низькі темпи соціально-економічного розвитку, зокрема, індексу реальної заробітної плати» [43]. Крім того, регіон має низькі показники виробництва промислової і сільськогосподарської продукції, а також залучення інвестицій і зростання доходів місцевих бюджетів. Що стосується персональної роботи голови обласної державної адміністрації, то експерти високо оцінили рівень організації ним адміністративних послуг, зокрема, електронних [43].

Почали з'являтися нові тенденції в управлінні містами області. Місцеві вибори 2015 р. детально були розглянуті нами у статті «Місцеві вибори як засіб легітимації локального політичного режиму (на прикладі місцевих виборів 2010 та 2015 рр. у Дніпропетровську)» [44], тому не будемо акцентувати увагу на їх перебігу. Зазначимо, що основна боротьба на виборах відбувалася між представниками ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, які змінили свій ребрендинг, та іншими політичними силами. Внаслідок виборів багатьом колишнім депутатам обласних, міських, селищних та сільських рад вдалося залишитися при владі. Для них нічого не змінилося, правда, їм довелося дещо підкоригувати свої політичні переконання. Так би мовити, уточнити відповіді на питання «що таке добре, і що таке погано?» [45].

Уже у 2016 р. новообраний міський голова Дніпропетровська, член ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПАТРІОТІВ – УКРОП» Б. Філатов призначив своїм заступником С. Епіфанцеву, яка свого часу входила до ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, а згодом до Політичної Партії «Опозиційний блок» (основного конкурента «УКРОПу» на виборах), була «правою рукою» колишнього голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації О. Вілкула [46]. Понад те, С. Епіфанцева обійняла посаду, якої раніше в органах міської влади Дніпропетровська не існувало. Це міський омбудсмен, завданням якого став контроль дій місцевої влади та відстоювання інтересів громадян. Парадоксально, що людина, яка мала відстоювати інтереси громадян, дніпропетровців, українців, на своїй сторінці у Facebook писала, що вона «не кладе руку на серце, коли звучить гімн України», «не кричить Героям Слава», а також ділилася співчуттями до ліквідованого російського бойовика «Мотороли» [47]. З іншого боку, у команду Б. Філатова вона перейшла із частиною фракції «Опозиційного блоку» (9 осіб) у міській раді, забезпечивши промерську коаліцію.

Інший заступник міського голови Дніпра М. Лисенко у 1997 р. вироком Жовтневого суду Дніпропетровська був засуджений на 7 років позбавлення волі за грабунок [47]. Інші радники, призначені міським головою, були ще більш одіозними. Питання безпеки в міській раді забезпечував сепаратист В. Чорнобук, а питання ЖКГ

(або розграбування грошей) курирував О. Бурик, який раніше був найближчим помічником колишнього голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації О. Вілкула [48]. Зазначалося, що «попередній досвід цих людей з розграбування бюджету знову виявився затребуваним новою владою міста» [48]. Попри те, зазначалося, що «у Дніпрі почала стрімко набирати обертів криміналізація політико-управлінського процесу загалом та регулювання у сфері економіки зокрема» [47]. Традиційною стала присутність «тітушок» на сесіях (в кулуарах чи безпосередньо у залі засідань) міської та районних рад Дніпра; буденністю стало використання «тітушок» у погромах і трощенні МАФів»; «регулярними стали і напади із завданням тілесних ушкоджень на опонентів міського голови та його коаліції, а також псування майна депутатів та громадських діячів, критично налаштованих до нині діючої влади» [47]. Приватні спортивні клуби використовуються як механізми розправи з опонентами. Зазначалося також, що один з керівників «тітушок» трирічної давнини – Є. Таран (чоловік С. Еліфанцевої) став наближеною особою мера Дніпра Б. Філатова [49]. Про причетність Є. Тарана до бандитських формувань та зв'язки із экс-мером Дніпродзержинська С. Сафроновим неодноразово писали ЗМІ [50], називаючи його «неформальним силовим крилом экс-мера» [50]. У ЗМІ проводилися аналогії щодо того, що місцеві можновладці керують містом «за мафіозними принципами дона Корлеоне з «Хрещеного батька»». Відповідними були й розподіл функцій та ролей у владній ієрархії, а також методи приборкання політичних конкурентів правлячої коаліції.

Дніпровська міська влада стрімко скочувалася від гасел Майдану до практики ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. У ЗМІ неодноразово йшлося, що міська влада реалізує десятки корупційних і рейдерських схем, що від громадських активістів міську владу надійно прикривають «бійцівські тушки» кримінального «беспредельщика» Тарана, а від закону – прокурор Сосков [48], що «прокурор в Дніпрі гарантує не торжество закону, а торжество корупції і свавілля» [48], що «Дніпро стає небезпечним для життя Тітушкоградом. Місто занурюється у кримінальну темряву лихих 90-х» [47].

На тлі усіх цих явищ певним дисонансом було розпорядження від 21 липня 2017 р. міського голови Б. Філатова з приводу етичної

поведінки працівників міської ради, оголошено догану і позбавлено премії заступника міського голови С. Епіфанцеву. Причина – некоректна поведінка в соціальних мережах. З приводу цього міський голова аргументував: «Ви можете мати протилежні переконання. Перебувати в різних політичних партіях. Мати власну думку про Майдан і події, що відбуваються в країні. Але вам ніхто не дозволить грубіянити громадянам! Навіть в Інтернеті» [51]. Зазначимо при цьому, що лексика самого міського голови, зокрема його Facebook-версія, рясніє брутальною лайкою, кримінальним сленгом, блатним жаргоном, вульгаризмами і погрозами опонентам «попри позірну набожність градоначальника, парафіянина церкви московського патріархату» [47].

Черговий скандал між головою міської ради та його заступницею знову розгорівся через Facebook. С. Епіфанцева на своїй сторінці у Facebook заявила, що причиною закриття декількох кінотеатрів у місті стала заборона російських фільмів та обов'язковий дубляж українською мовою [52]. Б. Філатов зазначив, що якщо його підлеглі мають намір привселюдно міркувати про мовну політику, про «поганий» український уряд, а також давати оцінки керівникам держави, нехай звільняються і йдуть в активісти [53]. С. Епіфанцева була звільнена з посади за згодою сторін.

За два роки діяльності (25.11.2015–25.11.2017) досить яскраво виявилася персоналізація заслуг чинного мера Дніпра Б. Філатова, який заявляв: «я – «міцний господарник», «я – лідер територіальної громади», «я не можу працювати на благо одних виборців і не помічати інших» [27]. Чітко простежувалася у його меседжах й ідея чи, ймовірніше, спроба «приватизації влади» («за два роки я знищив в Дніпрі Опоблок. Так, так, лідера електоральних симпатій, володаря рейтингу і взагалі ворога України. Знищив по всіх усядах, системно і безсовісно. Як в міськраді, так і електорально, адміністративно і etc. Мені навіть не соромно в цьому зізнатися. Нехай,, подають до суду» [54]; «Рівно два роки як мене обрали мером. Сьогодні фракцію Опоблока покинув один з останніх депутатів міськради. Сьогодні головний змовник з УКРОП, який ударив мене в спину в найскладніший час, склав мандат і залишив наші ряди» [55]; «депутати обрали повністю мого секретаря ради – Олександра Санжари» [55]. Наскільки

реальною була заява міського голови Дніпра Б. Філатова про те, що через два роки після обрання він здобув повний контроль над міською владою, покаже час і наступні вибори. Доречним буде зазначити, що Б. Філатов має певну домовленість із депутатським корпусом і політичними партіями про те, що у 2018 р. на сесію буде винесена ухвала про ліквідацію районів. Таке рішення мотивується тим, що «це рудимент чи атавізм». Попри те, вони не можуть бути ліквідовані одразу, оскільки за них голосували люди. Але на наступних виборах їх не буде [27].

Аналізуючи регіональний політичний режим Дніпропетровщини, не можна обійти стороною й найбільше після Дніпра місто регіону – Кривий Ріг, яке називають «макетом сучасної України», «містом Вілкулів», «феодалною вотчиною Вілкулів». Місто, поділене між олігархами, корумпує місцеву владу і самоврядування для отримання різного роду преференцій [56]. Позиціонування Кривого Рогу у світі, Україні та регіоні як самостійного суб'єкта політики, потужного економічного й політичного гравця підтверджує 5-серійний фільм «Маленька гаряча батьківщина» про становлення і розвиток Кривбасу як одного з провідних промислових центрів України та Європи. За підтримки керівництва міста в Європі стартував унікальний культурний тур «Кривий Ріг – сталеве серце, відкриває творчу душу!», метою якого було презентувати Кривий Ріг як культурний, економічний і промисловий центр країни, в надрах якого, крім унікальних корисних копалин, зосереджені і відшліфовані грандіозні таланти від місцевих майстрів народних промислів до високого театрального мистецтва [57]. Позитивно необхідно відзначити, що за кордоном Кривий Ріг позиціонується як українське місто. Зокрема, Абдула Хасан аль Джабер, посол Туреччини в Угорщині, зазначив: «Я багато чув про могутність індустріального українського міста, але його культурна краса, краса української ручної роботи, мелодійність музики – це щось особливе. Кривий Ріг – це супер!» [57]. Певним самоствердженням, ймовірно, можна вважати й створення ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КРИВИЙ РІГ», яка виникла з перейменованої 28 грудня 2017 р. ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «АЛЬТЕРНАТИВНИЙ РУХ».

На місцевих виборах 2015 р. головою міської ради було обрано члена ПАРТІЇ РЕГІОНІВ Ю. Вілкула, а його заступником став теж колишній голова Дніпропетровської обласної ради, однопартиєць Є. Удод. Перезавантаження міської влади практично не відбулося. У міській раді переважна більшість – екс-регіонали. Щодо очільників виконавчої гілки місцевого самоврядування, то більшість голів комунальних організацій також колишні члени ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Доречно зазначити, що коли з'явилася інформація про «чорну касу» ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, Є. Удод поїхав у «відпустку» на декілька місяців, подорожуючи Європою, як офіційно зазначалося, «налагоджуючи зв'язки із західними інвесторами на благо рідного міста» [58]. Однак повернувся він із закордонного відрядження без європейських «вірусів публічності» [59]. Засоби масової інформації називають його «міністром закордонних справ Кривого Рогу».

Новим інструментом регіонального політичного режиму можна вважати й злочинні організації, які діють при міських радах або за участю працівників виконавчих органів влади чи депутатів місцевого рівня. Підтвердженням цього можуть бути події, які сталися у травні 2017 р. у Кривому Розі, коли відбулися обшуки та слідчі дії у справі про злочинну організацію, яка розкрадала кошти у особливо великих розмірах. За даними прес-служби Генеральної Прокуратури України, упродовж 2016 р. посадовці Криворізької міської ради укладали договори про виконання робіт та надання послуг за бюджетні кошти (на суму понад 200 млн грн), частина яких для подальшої реалізації перераховувалася у низці фіктивних підприємств, які, в свою чергу, безпідставно формували податковий кредит. Згодом кошти розподілялися між посадовими особами органів виконавчої влади Криворізької міської ради. У рамках кримінального провадження за ухвалою суду проведено низку обшуків у Криворізькій міській раді, за місцем проживання та здійснення комерційної діяльності директорів та засновників підприємств, причетних до вказаного злочину. Досудове розслідування у зазначеному кримінальному провадженні здійснювалося Головним управлінням Державної фіскальної служби в Дніпропетровській області [60].

На підставі здобутих доказів було оголошено підозри: першому заступнику міського голови Є. Удоду, начальнику управління містобудування та архітектури виконкому міської ради П. Гнатівському, начальнику відділу з питань державного архітектурно-будівельного контролю виконкому міської ради І. Лисенку, неофіційному власнику ТОВ «Біф Будінвест» А. Михаленку, директору ТОВ «Біф Будінвест» А. Стеблянку. Генеральний Прокурор України зазначив, що «члени ОЗУ погрожували життю окремих посадових осіб міськради» [61]. Є. Удоду інкримінували створення злочинної організації, зловживання службовим становищем, погрозу вбивством, привласнення, розтрату або заволодіння майном злочинним шляхом [62]. Незважаючи на такі звинувачення, Є. Удода з посади заступника міського голови Кривого Рогу довгий час не поспішали звільняти. Це сталося лише 16 серпня 2017 р., однак він залишився членом виконкому. Понад те, міський голова вважав «проявом людяності» залишити Є. Удоду у виконкомі Кривого Рогу [63].

Новий 2018 р. відзначився новими порушеннями: 26 січня і 1 лютого КП «Автобаза №1» Криворізької міської ради уклало шість угод із ТОВ «ОТП Лізинг» із європейської фінансової групи «ОТР Group», зареєстрованою на кіпрській офшор «ОТП Холдинг Лімітед» (директор А. Павлушин), про послуги у сфері фінансового лізингу на загальну суму 3 млн 87 тис. грн. Замовник не оприлюднив жодного із договорів вартістю по 646 тис. грн. Звіти про їх укладення теж не були оприлюднені, як і назва предмета лізингу. Ймовірно, йдеться про легкові автомобілі, оскільки «Автобаза №1» надає мерії Кривого Рогу послуги таксі з водієм [64]. Тобто, питання використання коштів платників податків у міській раді Кривого Рогу залишається доволі непрозорим.

Організовані злочинні угруповання були виявлені силовими органами і в інших містах Дніпропетровщини. Зокрема, під час виборчої кампанії було розкрито організовану злочинну групу, яка діяла на базі комунального підприємства «Ритуал», підпорядкованому, згідно з рішенням виконкому міської ради Павлограда з жовтня 2014 р., першому заступнику міського голови А. Вершині.

Комунальне підприємство вимагало неправомірну вигоду з громадян Павлограда за надання місць на цвинтарях міста. ОЗГ здійснювало також розкрадання вугільної продукції із породних відвалів Павлоградських шахт. У групі задокументовано участь шести осіб з повним розподіленням ролей. Причетність до ОЗГ А. Вершини визнав і Бабушкінський районний суд Дніпропетровська. Попри це, він балотувався на посаду міського голови і у другому турі виборів здобув перемогу.

Процеси децентралізації, які розпочалися в Україні, тим чи іншим чином сприятимуть утвердженню регіональних політичних режимів. Обласна державна адміністрація та обласна рада розробили і 27 травня 2015 р. ухвалили «Перспективний план формування територій громад Дніпропетровської області». Згідно з рішенням Дніпропетровської обласної ради у 22 районах Дніпропетровщини замість 348 громад буде створено 89 нових об'єднаних територій, які матимуть більше прав та можливостей для власного розвитку та почнуть самостійно управляти своїми фінансами. Основне завдання – ефективно розвивати власні території. Головне, що громади можуть самостійно вирішувати, на що спрямовувати гроші. Серед нагальних потреб – освітлення вулиць, ремонт доріг, будівництво водоводів, створення центрів надання адміністративних послуг, реконструкція лікарень та шкіл [65]. Водночас виявилася низка проблем, зокрема щодо процедури реєстрації новоутворених громад, яка була нечітко прописана законодавством. Представники Дніпропетровської області розробили пропозиції щодо удосконалення законодавчого поля в цьому питанні, і наприкінці 2015 р. процедуру реорганізації (а не ліквідації) рад було узгоджено. Об'єднана громада ставала правонаступницею попередніх і отримувала права на активи та пасиви попередніх сільрад. Виконкоми рад на Дніпропетровщині першими зареєструвалися як юридичні особи.

На Дніпропетровщині розпочалося реформування органів місцевого самоврядування. За конкурсом обрано пілотні території, де вперше розпочали процес децентралізації [66]. Упродовж 2015 р. було утворено 16 громад, у 2016 р. – ще 18. Станом на жовтень 2017 р. діяли уже 34 об'єднані територіальні громади [67]. Слобо-

жанська громада, що вже не вперше своїм прикладом доводила ефективність децентралізації, посіла перше місце в українському рейтингу спроможності об'єднаних громад. Бюджет громади на 2017 р. становив 264,3 млн грн, що дозволило втілити низку важливих проєктів. Високі позиції у рейтингу займають і інші територіальні громади: навіть найменша громада області, Ляшківська, посідає далеко не останнє місце, а до першої десятки увійшли чотири громади [68].

Щоправда, за результатами соціологічного дослідження*, проведеного у жовтні 2015 р., найвищий показник очікування погіршення ситуації в їхньому населеному пункті внаслідок децентралізації продемонстрували мешканці макрорегіону Південь (Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська, Одеська області) – 12% опитуваних [69].

Такі побоювання мають серйозні підстави. І таких прикладів у регіоні більш ніж достатньо. Адже влада, маючи в своїх руках важелі управління економічними і суспільними процесами, особливо на рівні місцевого самоврядування, намагається вплинути на те, щоб головами новостворених об'єднаних територіальних громад були її представники чи довірені особи [70], які будуть враховувати корпоративні та бізнес-інтереси чиновників і депутатів, тобто, щоб, за влучним висловом, формувалася «лінія оборони влади». Спостерігається використання адміністративного ресурсу, мінімальна інформованість населення інших сіл про процес «добровільного» об'єднання, повна відсутність консультацій з громадськістю та громадами з боку влади.

Показовим у цьому сенсі став досвід Петриківської об'єднаної громади та вибори її голови. Зареєструвалися три самовисуванці: місцевий житель А. Манейло; экс-голова Петриківської райдержадміністрації П. Лісовий** і корінний житель Дніпра, экс-чиновник Дніпропетровської обласної державної адміністрації В. Смирнов.

* Всеукраїнське соціологічне дослідження «Децентралізація та реформа місцевого самоврядування» проводилося Київським міжнародним інститутом соціології у вересні–жовтні 2015 р. Було проведено 2039 інтерв'ю з респондентами, які проживають у 110 населених пунктах України.

** Герой багатьох публікацій у регіональній і центральній пресі в зв'язку з фальсифікованою проти нього кримінальною справою щодо неіснуючого

Згідно з «Перспективним планом» три села Петропавлівського району – Миколаївка, Петрівка і Васильківка – повинні були сформувати об'єднану територіальну громаду з центром в селі Миколаївка. Якщо до виборів бюджет Миколаївки був близько 30 мільйонів гривень, то після об'єднання стане 80 мільйонів, а загальний на всі три громади виросте аж до 136 мільйонів, включаючи 56 мільйонів гривень одноразової державної адресної допомоги [70].

Нестандартною була ситуація і в інших громадах. Зокрема, Петрівська сільська рада категорично відмовилася об'єднуватися з Миколаївською. Сільський голова скасувала рішення сесії про об'єднання, а члени громади подали в суд на скасування рішення сесії сільської ради про надання згоди на об'єднання. При цьому добровольці громади оперували даними подворового опитування, згідно з яким 62% жителів були проти об'єднання. Навіть повідомлення виборчої комісії про призначення виборів було опубліковано через місяць після його прийняття [70].

У Новомосковській міській раді активно пропагували ідею мегагромади, до якої мали увійти не лише вся Новомосковщина, а й частина сусідніх Магдалинівського та Дніпропетровського районів. Жителі Орлівщини й Піщанки на своїх зборах постановили об'єднатися в одну громаду, але при цьому рішуче виступили проти ідеї мегагромади. Ідея мегагромади пояснюється бізнес-інтересами народного депутат України від БЛОКУ ПЕТРА ПОРОШЕНКА В. Нестеренка*, який має тісні зв'язки з О. Віл-

хабаря виправданій Царичанським районним судом у зв'язку з недоведеністю звинувачень (Див. детальн.: Сухов В. Дело Лесного как тест реформы правосудия. 07.12.2016. URL: <http://www.litsa.com.ua/show/a/33308>; Сухов В. Реформа правосудия разбилась о скалу Кленцаря. 16.01.2017. URL: <http://www.litsa.com.ua/show/a/33825>)

* Завдяки одруженню на дочці глави Новомосковської райдержадміністрації часів Павла Лазаренка А. Білика В. Нестеренка одразу ж після закінчення інституту було призначено генеральним директором з виробництва ВАТ «Агротехсервіс» у Новомосковську, згодом – першим заступником агрофірми «Орільська», головою сільгоспкооперативу «Приорілля», головою правління ВАТ «Перещепинський елеватор». Стрімка кар'єра

кулом, котрий на цих територіях веде свій потужний агробізнес. На одній із прес-конференцій голова ради директорів KSG Agro С. Касьянов заявив: у с. Нива Трудова (Апостолівський район, Дніпропетровщина) кілька десятків людей спробували здійснити рейдерське захоплення тваринницького комплексу, що знаходиться у власності ТОВ «Рантьє»*. Близько 60 екіпірованих бойовиків, серед яких –представники харківського охоронного агентства і люди, які представилися громадськими активістами, заблокували входи і виходи на територію підприємства. Крім того, погрожуючи співробітникам комплексу вогнепальною зброєю, рейдери захопили офісну будівлю та інші об'єкти на території комплексу. Завдяки оперативним діям Апостолівського райвідділу поліції і власної служби безпеки рейдерська атака була зупинена [71].

Протистояння між В. Нестеренком з громадою Новомосковська в особі його міського голови В. Литвищенка триває досить довго. Відзнято кілометри плівки, написано низку статей з цієї проблеми у різних газетах України для матеріалів судових розглядів (понад 30 цивільних і кримінальних судів) з висмоктанними з пальця позовами (наприклад, про некомпетентність В. Литвищенка як міського голови), з сесіями Новомосковської міської ради чи, як їх називають, «сесіями «регіональної» міської ради на «підпільних базах» Нестеренка під виглядом робочих зборів або зборів профспілок, то на заводі НТЗ «Інтерпайп», то на хлібозаводі [72]. Понад те, Новомосковськ – це єдине місто в Україні, де місцеві вибори 25 жовтня 2015 р. не закінчилися, «в якому всю владу і суд вершить, як і належить феодалові, Нестеренко» [72]. 27 травня 2016 р. суд зобов'язав своїм рішенням секретаря міськради Горошка зібрати сесію міськради, на якій глава Новомосковського міськвиборчкому повинен буде привести до присяги

супроводжувалася «збиранням земель» із застосуванням неправових методів. За даними деяких джерел, статки В. Нестеренка оцінюються в 100 млн доларів США, йому належить понад 70 000 гектарів сільгоспугідь (Див. детальн.: Мурзимов С. Член Семьи, партии и просто рейдер? 20.10.2014 URL: <http://www.litsa.com.ua/show/a/18164>)

* Входить до групи компаній KSG Agro.

обраного міського голову В. Литвищенка. Збори територіальної громади ухвалили революційні рішення і одногосно проголосували за підготовку переходу всієї повноти влади до територіальної громади міста, ініціації розпуску міської ради і дострокових перевиборів депутатів міської ради, підготовку відповідних звернень до вищих органів влади країни про відставку голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації В. Резніченка за злочинну бездіяльність і підготовку пішого походу з перекриттям траси в Дніпропетровськ, а за необхідності і до Києва, звернення в ОБСЄ про направлення її представників для моніторингу з дотримання прав людини в Новомосковську [72]. Люди готові були будувати барикади і починати радикальні дії проти проросійсько налаштованих сепаратистів-поплічників Нестеренка, організації Майдану-3 під гаслом «Ні феодалізму БПП в Новомосковську!», «Новомосковськ – український, а не нестеренківський!» [72]. Власне, тут досить чітко простежився зворотний бік децентралізації, її негативний аспект, а саме: корупція на місцях; узурпація влади місцевими впливовими «феодалами» чи «князьками»; деструктивні дії політиків-популістів; некомпетентність місцевої влади у виконанні покладених на них обов'язків; опір передавання фінансування місцевим громадам з боку центральних органів влади; небажання центральних органів влади передавати повноваження на місце.

Ідея мегагромади В. Нестеренка не обмежувалася Новомосковщиною. На початку 2017 р. керівництво двох містечок – Гвардійське і Черкаське – відповідно до процедури надіслало усі необхідні документи для створення ОТГ та проведення у ньому виборів. Виборча комісія призначила їх на квітень 2018 р., але, як заявляють представники громадськості, хтось блокує їхню ініціативу об'єднання та зриває майбутні вибори. Така ситуація виникла з подачі В. Нестеренка, який неодноразово лобював приєднання Черкаського та Гвардійського до більшої Новомосковської ОТГ [73]. Він також був присутній на засіданні Центральної виборчої комісії, коли ухвалювалося рішення про скасування виборів. Незацікавленість народного депутата України в об'єд-

нанні Гвардійського і Черкаського пояснюють бажанням мати землі біля річки Оріль, наявністю на цій території санаторіїв та цінністю земель сільськогосподарського призначення. Така ситуація свідчить про бездіяльність як центральної, так і регіональної влади, яка не звертає уваги на ту ситуацію, коли «місто – без мера, район – без голови РДА, українській владі – байдуже...» [71], а регіональні території перетворюються у приватну власність окремих осіб.

Межі своїх володінь «латифундисти» увесь час намагаються розширити за рахунок приєднання до об'єднаних територіальних громад нових територій. Так, процес добровільного об'єднання у територіальну громаду з центром у Піщанці розпочали ще у лютому 2017 р., було проведено по чотири сесії в кожній раді та громадські слухання, в повному обсязі виконана необхідна процедура згідно з законом. Об'єднання мало завершитися навесні, щоб восени провести вибори. Чотири рази документи подавали в ОДА, однак не отримали позитивного висновку і їх повертали на доопрацювання [74]. А Нестеренко стверджував, що об'єднання громади має відбутися на базі Новомосковська, тому що «це наш районний центр. В тому числі, це центр розташування інфраструктурних об'єктів» [74]. Чим закінчиться ідея об'єднання у мегагромаду, залежить, насамперед, від «центру», від «правлячої партії», до якої на сьогодні належить ініціатор.

Маніпулювання фактами, ігнорування даних, перекручування фактів, маніпуляції з кількістю виборців, підтасування голосів чи навіть підробки документів – стають вагомими інструментами регіональних політичних режимів. Яскравим прикладом цього були вибори міського голови у Павлограді («павлоградська технологія»), де змагалися десятки претендентів, однак прогнозованим сценарієм другого туру виборів мав стати двобій діючого міського голови І. Метелиці і його першого заступника А. Вершини*. Переможцем першого туру виборів прогнозовано став

* А. Вершина був депутатом Павлоградського району від партії ВО «Батьківщина». Проте у документах, які він подав до ТБК, вказано, що він член Політичної Партії «Опозиційний блок».

представник Політичної Партії «Опозиційний блок» А. Вершина (36%). Однак друге місце зайняв місцевий шахтар, герой АТО Є. Терехов, відомий як Титановий Джексон (24%) [75]. Варто зазначити, що змагалися не лише посадовець А. Вершина і шахтар Є. Терехов, а й політичні сили – Політична Партія «Опозиційний блок» і ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПАТРІОТІВ – УКРОП». У Павлограді офіційно зареєстровано 92800 виборців. Це означає, що міського голову обирають у два тури. Однак ЦВК у день виборів заявила, що в місті проживало не 92800 виборців, а 89800 [76]. Тому міського голову, згідно із законом, слід вибирати в один тур, а не два. Тобто зникло миттєво 2800 виборців. Рішення ЦВК про зміну системи виборів у Павлограді назвали проявом «кричущого правового нігілізму в історії українських виборів» [77], і цей епізод став свідченням порушення законодавства центральним органом влади для задоволення інтересів приватної особи.

Територіальна виборча комісія Павлограда не погодилася з рішенням ЦВК і проголосувала за другий тур виборів міського голови [77]. Справу розглядали у Вищому Адміністративному Суді України, який відхилив апеляційну скаргу Центральної виборчої комісії на рішення Київського апеляційного адміністративного суду і зобов'язав ЦВК провести повторні вибори у Павлограді [77].

Загалом, про перші місцеві вибори до об'єднаних територіальних громади Дніпропетровської області варто сказати окремо, адже вони характеризувалися низькою поінформованістю виборців, незадовільним рівнем компетенції членів комісій, необхідністю суттєвого удосконалення виборчого законодавства та системи адміністрування виборів, правовою невизначеністю важливих виборчих процедур, непрозорістю фінансування передвиборчої агітації, випадками зловживання адміністративним ресурсом з боку державних службовців. Картину результатів виборів на Дніпропетровщині наведено у Таблиці 1.

Таблиця 1

Кількість отриманих парламентськими партіями депутатських мандатів на перших місцевих виборах до об'єднаних територіальних громад Дніпропетровської області

Назва ОТГ	Голова ОТГ (суб'єкт висування)	Самовисування	ОБ	БПП	ВО «Батьківщина»	«Самопоміч»	НФ	РПЛ	Інші партії
Апостолівська	Самовисув.		8	4	5			3	14
Аульська	Самовисув.	16			4			2	
Богданівська	Самовисув.	26							
Божедарівська	Самовисув.	20						2	
Вакулівська	БПП	13			1				
Варварівська	БПП	5	1	5	3				
Васильківська	Самовисув.	20			5			1	
Великомихайлівська	Самовисув.	12			6				4
Вербківська	БПП	23		2	1				
Вишнівська	БПП	3	1	4	4				2
Гречаноподівська	Самовисув.	8	2		3				1
Грушівська	Самовисув.	24		2					
Святовасильківська	Самовисув.	17		2	3				
Зеленодольська	ОБ		11	4	3			2	6
Криничанська	Самовисув.	23						2	1
Лихівська	БПП	7	1	2	3			1	
Ляшківська	Самовисув.	14							
Маломихайлівська	Самовисув.	9	2		8				3
Мирівська	Самовисув.	14	6		2				
Могилівська	Самовисув.	19							3
Нивотрудівська	Самовисув.	13		8				1	
Новолатівська	Самовисув.	7	2		4				1
Новоолександрівська	БПП	10		15					1
Новопавлівська	Самовисування	7	1	2	1				3
Новопокровська	Самовисування	13			1				
Покровська	Самовисування	14	2	1	4				5

Роздорська	Самовисув.	1	5	2					6
Слобожанська	Самовисув.	20		1					5
Солонянська	Самовисув.	17			3		2		4
Софіївська	БПП	22	2		2				
Сурьсько-Литовська	БПП	12	1	2	4				3
Томаківська	БПП	16	1	2	6				1
Паричанська	Самовисув.	22	2						2
Чкаловська	Самовисув.	7		5					2
Загалом		454	48	63	76	0	0	16	67

Джерело: Партії vs виборці: Дніпропетровщина. Хто перемагає?
 ERL: da.oporaua.org/mapa-kontaktiv/83-mapa-okruhu/dnipropetrovska-oblast/13897-partii-vs-vybortsi-dnipropetrovshchyna-khto-peremahaie

За результатами виборів, що відбулися 29 жовтня 2017 р. у 19 ОТГ Дніпропетровщини, партія ВО «Батьківщина» набрала найбільшу кількість депутатів, порівняно з іншими політичними силами – 72, або ж 25,09 % від загальної кількості обраних від партій. У БПП, що здобув друге місце, ці показники становили, відповідно, 50 та 17,42% [78]. Однак центральні ЗМІ подавали інформацію про те, що перше місце здобула ПАРТІЯ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА «СОЛІДАРНІСТЬ».

В утвердженні регіонального політичного режиму досить часто використовують не лише політичні, економічні, а й символічні ресурси. На Дніпропетровщині спостерігалось ігнорування очільниками місцевої регіональної влади офіційних документів держави, зокрема, Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», відзначення свят, які в Україні не є офіційними, використання недержавної символіки.

За підрахунками спеціалістів інформаційно-аналітичного центру «Info-Light» у Дніпропетровській області під дію закону «про декомунізацію» у частині перейменувань населених пунктів фактично підпадали 3 міста, 3 містечка, 7 селищ, 71 село [79]. Найбільші дискусії точилися навколо назви обласного центру. Були проведені громадські слухання щодо перейменування також назв вулиць. Сотні городян мали змогу висловити свою думку і

запропонувати нову назву обласного центру. Частина категорично виступала проти перейменування, інші проявили фантазію і запропонували назвати обласний центр Богородицеславом, Укрополем, Беніградом, і навіть Коломойськом, адже, як відомо, упродовж 2014–2015 р. позиціонувалося, що «Дніпропетровщина – це Коломойський». В інтернет-голосуванні на сайті міської ради, в якому взяли участь близько 70 тисяч осіб, 49% городян (34 тис. осіб) віддали свій голос за збереження старої назви. На другому місці – «Січеслав» (27%) і Дніпро (20%) [80].

Верховна Рада України у межах декомунізації ухвалила рішення про перейменування міста Дніпропетровськ на Дніпро, прибравши з назви згадку про комуністичного діяча Г. Петровського. За це рішення проголосували 247 членів парламенту. Проти виступила фракція «Опозиційного блоку», яка пропонувала зберегти радянську назву Дніпропетровськ, вважаючи, що його називають на честь апостола святого Петра. За різними опитуваннями, більша частина мешканців Дніпропетровська виступала за формальне збереження назви, але неформально самі скорочено називають його «Дніпро» [81]. Противниками перейменування виступали міський голова обласного центру Б. Філатов, колишній очільник області О. Вілкул та низка впливових регіональних політиків.

«Підігрують» ситуацію в області і з використанням іншим символічних ресурсів. Зокрема, найбільш резонансними стали події 9 травня 2017 р. біля монумента Слави у Дніпрі, коли відбулися сутички між завезеними лідером Політичної Партії «Опозиційний блок» О. Вілкулом молодиками та ветеранами АТО. Поліція захищала «тітушок», через що очільник МВС звільнив керівництво обласної поліції [82]. Громадськістю була підготовлена петиція з вимогою до Верховної Ради України «негайно порушити питання про позбавлення Вілкула депутатської недоторканності з подальшим позбавленням мандата» через події 9 Травня, а також за «створення антиукраїнської «картинки» для Кремля», «систематичну антиукраїнську діяльність, вороже ставлення до української мови, проведення проросійської агітації» [60]. Народний депутат України від Політичної партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ», командир полку спеціального призначення «Дніпро-1»

Головного управління Міністерства внутрішніх справ України у Дніпропетровській області, керівник Полку і Штабу національного захисту Дніпропетровської області Ю. Береза також вніс до Верховної Ради України подання щодо позбавлення О. Вілкула депутатської недоторканності. Однак рішення прийнято не було.

Не дістали належної оцінки як від центральної, так і обласної влади події, які сталися 22 лютого 2018 р., коли військово-службовці Національної гвардії України під час заходів на честь 73-ї річниці визволення Кривого Рогу від німецько-фашистських загарбників пройшли урочистим маршем під радянськими прапорами, на яких були написи «За нашу радянську Батьківщину», а також зображення серпа і молота [83], хоча згідно із Законом України «Про засудження комуністичного і націонал-соціалістичного тоталітарних режимів» публічне використання символіки комуністичного тоталітарного режиму заборонено.

Ігнорують виконання законів і депутати міської ради Дніпра. Зокрема, депутат від фракції «Громадська сила» К. Збарська привітала чоловіків з 23 лютого, російським святом, раніше Днем радянської армії, яке в Україні не відзначається з 2014 р., похизувавшись, що закони України для неї є «фейком». Разом із жінками з фракції «Громадська сила» власноруч змайструвала пілотки з червоними зірками для привітання чоловіків [84]. Такі дії обурили не лише громаду міста, а навіть підписників Facebook та друзів. У своє виправдання К. Збарська заявила, що її чоловік воює, тому вона має право відзначати день будь-якої армії, навіть армії окупанта. Понад те, бойові дії на Сході країни депутат назвала «нікому непотрібною громадянською війною» [84]. З 23 лютого на сторінці «Опозиційний блок. Дніпропетровщина» у Facebook привітав чоловіків і О. Вілкул [85]. Символізм минулого і сьогодення, європейські цінності і радянські ідоли, процеси декомунізації, з одного боку, а з іншого – ностальгія за радянським минулим усе ще притаманні Дніпропетровщині і досить вміло використовуються представниками регіональної влади як інструменти зміцнення свого режиму.

Водночас вагомим символічним капіталом стає утвердження козацьких традицій та козацького минулого регіону. Питання про перейменування області на Січеславську (південь регіону був

місцем перебування козацьких січей) порушувалося ще з 1988 р. Понад 30 громадських організацій Дніпропетровщини підписали звернення до Голови Верховної Ради України розглянути можливість перейменування області, оскільки нова назва – *Січеслав* – пов’язане сьогодні з минулим регіону, апелюючи до часів козацтва, змінить «символіку території», «позитивно працюватиме на імідж області», закріпить за областю впізнаваний бренд, підкреслить визначну роль, яку відіграли військові частини, котрі є нащадками козацької слави, у російсько-українській війні. Така пропозиція перебуває у стадії розгляду.

Події на Сході України змушують по-іншому ставитися до своєї історії, по-справжньому цінувати свободу та незалежність. Міцний фундамент української національної ідентичності намагаються утверджувати на Дніпропетровщині через етнофестивалі. Ідея належить депутатам місцевих та обласної рад. Зокрема, в Апостолівському районі пройшли міжнародна мистецька мегаімпреза «SIRKOMEGAFEST!» – «Звитяга Отамана Сірка – на крилах незалежності – 2017» та «OTAMAN ROK FEST» – «Вдаримо козацьким роком по ворогах української нації», які присвятили Дню Незалежності [86]. Утвердження козацьких традицій, дискусія про повернення області старої української козацької назви активно використовуються регіональним політичним режимом Дніпропетровщини в умовах російсько-української війни як символічний капітал.

Підсумовуючи зазначимо, що за період керівництва Дніпропетровщиною команди І. Коломойського відбулося нове об’єднання місцевого бізнесу, громадянського суспільства та колишніх контроліт навколо основної мети – забезпечення миру, стабільності та безпеки. Водночас простежувалося протистояння між ключовими політичними акторами як «центру», так і регіону.

Зі змінною очільника області змінилися стосунки між «центром» і регіоном, оскільки керівництво регіоном перейшло до члена команди Президента, який намагається здійснювати контроль над законодавчою владою і місцевим самоврядуванням.

Процеси децентралізації у регіоні пов’язані з втручанням обласних органів влади у формування територіальних об’єднаних громад задля надійного забезпечення корпоративних інтересів бізнесу та влади всупереч позиції громад. У регіоні переважає

домінування особистих інтересів над суспільними, невідповідність формування місцевих бюджетів завданням соціально-економічного розвитку територій позначається на загальній ефективності децентралізації, яка використовується як інструмент регіонального політичного режиму.

Проведене дослідження дає підстави виокремити особливості функціонування регіонального політичного режиму в умовах російсько-української війни:

- завдяки керівництву області, громадянам міста, формальним та неформальним інституціям Дніпропетровщина стала форпостом української державності, зупинивши «русскую весну» біля своїх кордонів;

- відбувалася тісна взаємодія формальних та неформальних інститутів з домінуванням останніх;

- у взаємовідносинах «центр – регіон» спостерігалось протистояння упродовж березня 2014 – березня 2015 рр., яке припинилося зі зміною очільника області;

- процеси децентралізації супроводжувалися використанням адміністративного ресурсу, відстоюванням інтересів окремих бізнесменів чи чиновників/політиків як регіонального, так і центрального рівня;

- характерною була взаємодія з представниками колишньої «партії влади», збереження за ними посад, депутатських мандатів та політичного впливу;

- залучення неформальних структур до управління регіоном та окремими містами;

- активізація діяльності організованих злочинних угруповань;

- спроба «привласнення» регіонального політичного простору (пропозиції назвати місто на зразок «Коломойськ» (ідеться про Дніпро); симптоми спроби захоплення влади у місті (проведення засідань сесій міської ради на приватних підприємствах), концентрація території, земель, підприємств у руках однієї групи зі спільною назвою «Вілкулбург»).

Таким чином, є усі підстави говорити про набуття регіональним політичним режимом Дніпропетровщини нових специфічних рис в умовах російсько-української війни, а саме – активізацію діяльності і впливу на політичні процеси в регіоні неформальних політичних інститутів акторів.

1. Украина перед выбором: федерализация или распад – эксперты. 05.02.2016. URL: <http://rian.com.ua/analytics/20160205/1004741593.html>
2. Кисельова В. Децентралізація і регіональні ідентичності: парадокси взаємодії. URL: http://www.ji_magazine.lviv.ua/2017/Kyselyova_Decentralizaciya.htm
3. Бутенко О. Вибори–2015: Битва за Дніпропетровськ. 20.10.2015. URL: <http://ua.112.ua/statji/vybory-2015-bytva-za-dnipropetrovsk-266013.html>
4. Войтик О. Теоретичні засади забезпечення регіонального розвитку в системі державного управління: збірник наукових праць. 2015. Вип. 44. «Ефективність державного управління». С.112.
5. Українська політика в порівняльній перспективі: підсумки панельної дискусії у Харкові. 23.06.2017. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ukrajinska-polityka-v-porivnyalnij-perspektivi-pidsumky-panelnoji-diskusiji-u-harkovi>
6. Кармазіна М. Підґрунтя формування регіональних політичних режимів в Україні. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАНУ. 2017. Вип.2 (88), С.5–43.
7. Фісун О. Неформальні інститути та неопатримоніальна демократія в Україні. URL: https://www.researchgate.net/publication/311645836_Neformalni_instituti_ta_neopatrimonialna_demokratia_v_Ukraini
8. Иванов С. Криворожская олигархическая республика. 11.12.2015. URL: https://censor.net.ua/resonance/364725/krivorozskaya_oligarhicheskaya_respublika
9. Перетятко О. Кривий Ріг – місто «в законі». 13.10.2017. URL: <http://dniprograd.org/blogs/386>
10. Коваль А. «Вилкулбург должен быть разрушен» – Николай Колесник. 01.06.2017. URL: http://o.kr.ua/ru/vilkulburg_dolzhen_byt_razrushen_nikolaj_kolesnik.html
11. Кондратьев А. Закат імперії Вілкулів? URL: https://antikor.com.ua/articles/128504-zakat_imperiji_vilkuliv
12. Курбатов О. Битва за Павлоград. URL: https://antikor.com.ua/articles/73505-bitva_za_pavlograd
13. Сухов В. Феодальная Новомосковщина. URL: <http://gorozhannin.dp.ua/bez-rubriki/30837-feodalnaya-novomoskovshhina.html>
14. Жителі Пішанки не можуть створити громаду через опір латифундиста Нестеренка. 08.09.2017. URL: http://dniprograd.org/2017/09/08/zhitelishchanki-ne-mozhut-stvoriti-gromadu-cherez-opir-latifundista-nesterenka_60223
15. Скандал у Павлограді: історія викрадення виборів одного міста. 28.10.2015. URL: https://24tv.ua/skandal_u_pavlogradi_istoriya_vikradennya_viboriv_odnogo_mista_n625106
16. Довгаль С. На Дніпропетровщині поліцейські намагаються позбутися принципового голови об'єднаної громади. 27.06.2017. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/3179/188/113067/>

17. Игорь Коломойский согласился возглавить Днепропетровскую ОГА. 01.03.2014. URL: <http://www.litsa.com.ua/show/a/14568>

18. Коломойский утверждает, что не будет заниматься бизнесом. 04.03.2014. URL: <http://forbes.net.ua/news/1366613-kolomojskij-utverzhaet-cto-ne-budet-zanimatsya-biznesom>

19. Портнов А. Чому Харків і Дніпропетровськ не стали Донецьком і Луганськом? 04.02.2016. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2016/02/4/148912/>

20. Портнов А. Дніпропетровськ. Рішуча позиція проукраїнської меншості змінила місто. 19.06.2014. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/54225/Dnipropetrovsk_Rishucha_pozycja_proukrajinskoji_menshosti_z_minyla_misto

21. Саакашвили считает, что в Украине «колорадскую чуму» остановила «линия Коломойского». 16.05.2014. URL: https://censor.net.ua/news/285527/saakashvili_schitaet_cto_v_ukraine_koloradskuyu_chumu_ostanovila liniya_kolo_moyiskogo

22. Трегуб Г. Прагматичне місто. URL: <http://tyzhden.ua/Society/147686>

23. 388 днів команди Коломойського при владі: як Дніпропетровськ став форпостом української незалежності. 29.03.2015. URL: <https://tsn.ua/politika/388-dniv-komandi-kolomoyskogo-pri-vladi-yak-dnipropetrovsk-stav-forpostom-ukrayinskoji-nezalezhnosti-418318.html>

24. Журженко Т. Розділена нація? Переосмислення ролі політики ідентичності в українській кризі. 09.06.2015. URL: <http://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1433858893>

25. Б. Філатов: С возможностями Рината Ахметова и Сергея Таруты можно было справиться с ситуацией в Донецкой области. Беседовала Юлия Абибок, «ОстроВ». 0.06.2014. URL: <http://www.ostro.org/general/politics/articles/446664/>

26. Коломойский: с апреля будут новые правила в бизнесе. 13.03.2014. URL: <http://forbes.net.ua/news/1367242-kolomojskij-s-aprelya-budut-novye-pravila-v-biznese>

27. Рижков В. «Нова політична нація» – досвід Дніпра. Борис Філатов – про реалізацію ідей В'ячеслава Липинського. 27.12.2017. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/nova-politychna-naciya-dosvid-dnipr>

28. Бутусов Ю. 30.04.2014. URL: <https://www.facebook.com/butusov.yuriy/posts/756397237733908>

29. Коломойський задумав на Донбасі референдум про приєднання до Дніпропетровської області. 01.05.2014. URL: https://ukr.lb.ua/news/2014/05/01/265041_kolomoyskiy_zadumal_donbasse.html

30. Юго-восточные эмиссары в Днепропетровске. 03.05.2014. URL: <http://www.litsa.com.ua/show/a/15584>

31. На Донбасі в опитуванні про приєднання до Дніпропетровщини взяло участь близько 2,5 мільйонів людей. 11.05.2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25381040.html>

32. Началась відеоагітація за приєднання к Днепропетровской области (ВИДЕО). 06.05.2014. URL: <http://www.litsa.com.ua/show/a/15633>

33. На Донетчине и Луганщине готовят опрос о вхождении в состав Днепропетровской области (ВИДЕО). 04.05.2014. URL: <http://www.litsa.com.ua/show/a/15593>

34. Коломойский и Джемилев подписали меморандум о сотрудничестве. 17.06.2014. URL: <http://forbes.net.ua/news/1373261-kolomojskiy-i-dzhemilev-podpisali-memorandum-o-sotrudnichestve>

35. Патріотичне віче у Дніпропетровську: як команда Коломойського попрощалася з містом. 29.03.2015. URL: <https://tsn.ua/foto/patriotichne-viche-u-dnipropetrovsku-yak-komanda-kolomoyskogo-poproschalasya-z-mistom-418239.html>

36. Коломойський пояснив, чому пішов із влади і чим займеться у майбутньому. 27.03.2015. URL: <https://tsn.ua/politika/kolomoyskiy-poyasniv-chomu-pishov-iz-vladi-i-chim-zaymetsya-u-maybutnomu-417931.html>

37. Заступник керівника Дніпропетровської ОДА розповів про останній обов'язок команди Коломойського. 28.03.2015. URL: <https://tsn.ua/politika/zastupnik-kolomoyskogo-nash-ostanni-y-obov-yazok-korektno-peredati-sistemu-upravlinnya-dnipropetrovskoyu-oblastyu-yak-prifrontovoyu-zonoyu-418235.html>

38. Руда О. Ватажок «ДНР» запропонував Коломойському створити «Дніпропетровську республіку». 24.03.2015. URL: https://zaxid.net/vatazhok_dnr_zaproponuvav_kolomoyskomu_stvoriti_dnipropetrovsku_respubliku_n1345374

39. Коломойський в інтерв'ю The Washington Post: Я не шкодую про те, що став губернатором. 27.03.2015. URL: <https://tsn.ua/politika/kolomoyskiy-v-interv-yu-the-washington-post-ya-ne-shkoduyu-pro-te-scho-stav-gubernatorom-418113.html>

40. Здобутки Коломойського як керівника Дніпропетровщини визнають навіть його політичні опоненти. 25.03.2015. URL: <https://tsn.ua/politika/zdobutki-kolomoyskogo-yak-kerivnika-dnipropetrovschini-viznayut-navit-yogo-politichni-oponenti-417646.html>

41. Губернатор Резниченко: «Я и мои соратники – часть команды президента. Она сильная и работает». 22.02.2017. URL: <https://dpc-has.com.ua/politika/gubernator-reznichenko-ya-i-moi-soratniki-chast-komandy-prezidenta-ona-silnaya-i-rabotaet>

42. Днепр, жизнь после Коломойского: губернатор-прагматик Резниченко. 07.12.2016. URL: <https://rian.com.ua/story/20161207/1019411412.html>

43. Какое место занял Валентин Резниченко в рейтинге председателей ОГА. 08.02.2017. URL: <https://vesti.dp.ua/kakoe-mesto-zanyal-valentin-reznichenko-v-rejtinge-predsdatelej-oga/>

44. Бевз Т. Місцеві вибори як засіб легітимації локального політичного режиму (на прикладі місцевих виборів 2010 та 2015 рр. у Дніпропетровську) // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. Вип. 1. С. 126–149.

45. Фоменко О. Депутатский бизнес: что будут защищать народные избранники в «отвоеванных» креслах руководителей и членов профильных комиссий Днепропетровского горсовета. 08.08.2016. URL: <http://buroua.com/deputatskij-biznes-cto-budut-zashhishhat-narodnye-izbranniki-v-otvoevannyx-kreslax-rukovoditelej-i-chlenov-profilnyx-komissij-dnepropetrovskogo-gorsoveta/>

46. Виноградов А. Из мрази в князи: Борис Филатов нашел себе заместителя в «Оппозиционном блоке». 13.01.2016. URL: https://antikor.com.ua/articles/81748-iz_mrazi_v_knjazi_boris_filatov_nashel_sebe_zamestitelja_v_oppozitsionnom_bloke

47. Мазур О. Заступник міського голови Дніпра Михайло Лисенко у 1997 р. вироком Жовтневого суду Дніпропетровська отримав 7 років за грабіж. URL: https://antikor.com.ua/articles/144198zastupnik_misjkiego_golovi_dnipra_mihajlo_lisenko_u_1997r_virokom_hovtneвого_sudu_dnipropetrovsjka_o

48. Котляров И. У преступников Днепра есть свой «прокурор на гарантии». 05.12.2016. URL: https://antikor.com.ua/articles/139775u_pres_tupnikov_dnepra_estj_svoj_prokuror_na_garantii

49. Бандити на сторожі місцевої влади: хто залякав місто Дніпро. 8 сезон, 224 випуск. URL: <https://1plus1.ua/groshi/video/banditi-na-storozhi-miscevoi-vladi-hto-zalakav-misto-dnipro>

50. Дніпропетровська «омбусменка» «задекларувала» свого чоловіка з сумнівним минулим. 16.02.2016. URL: <https://dnipro.depo.ua/ukr/dnipro/dnipro-petrovska-ombusmenka-zadeklarovala-svogo-cholovika-16022016122000>

51. Руденко И. За «дебилов» в соцсетях мэра Днепра Филатов лишил заместительницу премии. 17.08.2017 URL: <https://kp.ua/politics/583047-zadebylov-v-sotssetiakh-mer-dnepra-fylatov-lyshyl-zamestytelnysu-premyu>

52. Заступниця міського голови вважає, що дніпровські кінотеатри закриваються через українську мову у дубляжі. 26.02.2018. URL: http://dniprograd.org/2018/02/26/zastupnitsya-miskogo-golovi-vvazhae-shcho-dniproviski-kinoteatri-zakrivayutsya-cherез-ukrainsku-movu-u-dublyazhi_65358

53. Филатов уволил своего зама из-за ее высказываний об украинском языке. 28.02.2018. URL: <http://gordonua.com/news/politics/filatov-uvovil-svoego-zama-iz-za-ee-vyskazyvaniy-ob-ukrainskom-yazyke-234118.html>

54. Филатов: За два года я уничтожил в Днепре Оппоблок. 28.10.2017. URL: <http://gordonua.com/news/politics/filatov-za-dva-goda-ya-unichtozhil-v-dnepre-oppoblok-214620.html>

55. Филатов: Сегодня я приобрел полный контроль над всей городской властью. 15.11.2017. URL: <http://gordonua.com/news/politics/filatov-segodnya-ya-priobrel-polnyy-kontrol-nad-vsey-gorodskoy-vlastyu-217468.html>

56. Кто владеет Кривым Рогом? 15.12.2015. URL: <http://www.veskr.com.ua/krivorozhskie-gorodskie-novosti/15862-kto-vladeet-krivym-rogom.html>

57. Криворожане поразили европейцев своими талантами (фото). 29.09.2016. URL: <https://krnews.ua/news/49210>

58. Коваль А. Ждать ли возвращения в Кривой Рог первых лиц? (Фото). 09.06.2017. URL: http://o.kr.ua/ru/zhdai_li_vozvrashheniya_v_krivoj_rog_per-vyh_lic_foto.html

59. Неєвропейські звіти Євгена Удода про мандри до Європи. 11.11.2016. URL: <https://1kr.ua/news-29288.html>

60. Їхня «золота ера» минає: Дніпропетровщина стомилася від клану Вілкулів. 24.05.2017. URL: <http://umoloda.kiev.ua/number/3163/188/111890/>

61. Почему Евгений Удод срочно покинул Украину? 17.05.2017. URL: <https://zabeba.li/news/pochemu-evgenij-udod-srochno-pokinul-ukrainu>

62. Где же ты где, Евгений Удод? Заммэра Кривого Рога скрывается. URL: <https://1kr.ua/news-33983.html>

63. Криворожский Удод. Каким для него был год 2017-й. 28.12.2017. URL: <https://1kr.ua/news-38097.html>

64. Мураха І. У Вілкула приховали, що автобаза мерії Кривого Рогу взяла у лізинг за 4 мільйони гривень. 26.02.2018. URL: http://dniprograd.org/2018/02/26/u-vilkula-prikhovali-shcho-avtobaza-merii-krivogo-rogu-vzyala-u-lizing-za-4-milyoni-griven_65359

65. На Дніпропетровщині створено ще 18 об'єднаних територіальних громад, – Валентин Резніченко. 17.10.2016. URL: <http://adm.dp.gov.ua/OBL-ADM/obldp.nsf/document.xsp?id=EA91718D4338E1C8C225804F00246A1C>

66. Об'єднання громад і перспективний план: від моделювання до реалізації. URL <http://veche.kiev.ua/journal/4901/>

67. Об'єднані територіальні громади Дніпропетровщини переймають досвід Німеччини, – Валентин Резніченко. 19.10.2016. URL: <http://adm.dp.gov.ua/OBLADM/obldp.nsf/index/7B8A2EA5744718D5C22580510031EFD0>

68. Успіхи територіальних громад області підтвердили всеукраїнські рейтинги. 02.08.2017. URL: http://dniprograd.org/2017/08/02/uspikhi-teritorialnikh-gromad-oblasti-pidtvverdili-vseukrainski-reytingi_59097

69. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: результати соціологічного дослідження. Аналітичний звіт. Жовтень 2015. URL: www.kiis.com.ua/materials/news/20151202...rep/AReport_Decentralization_ukr.pdf

70. Сухов В. Линия обороны власти. 25.10.2017. URL: <http://www.litsa.com.ua/show/a/38706?desktop=true>

71. Голинищев В. «Опозиційний БПП»: Вілкула та Нестеренка продовжують пов'язувати рейдерські схеми. 22.02.2018. URL: http://dniprograd.org/2018/02/22/opozitsyniy-bpp-vilkula-ta-nesterenka-prodovzhuyut-povya-zuvati-reyderski-skhemu_65265

72. Сухов В. Феодальная Новомосковщина. URL: <http://gorozhain.dp.ua/bez-rubriki/30837-feodalnaya-novomoskovshhina.html>

73. Мороз А. Мешканцям Гвардійського і Черкаського заважають створити власне ОТГ. 22.02.2018. URL: http://dniprograd.org/2018/02/22/meshkantsyam-gvardiyskogo-i-cherkaskogo-zavazhayut-stvoriti-vlasne-otg_65267

74. Жителі Піщанки не можуть створити громаду через опір латифундиста Нестеренка. 08.09.2017. URL: http://dniprograd.org/2017/09/08/zhiteli-pishchanki-ne-mozhut-stvoriti-gromadu-cherez-opir-latifundista-nesterenka_60223

75. Курбатов О. Битва за Павлоград. URL: https://antikor.com.ua/articles/73505-bitva_za_pavlograd

76. На выборах мэра Павлограда решили отменить второй тур, в который вышел ветеран АТО. 26.10.2015. URL: <https://ru.tsn.ua/politika/na-vyborah-mera-pavlograda-reshili-otmenit-vtoroy-tur-v-kotoryu-vyshel-veteran-ato-512911.html>

77. Скандал у Павлограді: історія викрадення виборів одного міста. 28.10.2015. URL: https://24tv.ua/skandal_u_pavlogradi_istoriya_vikradennya_viboriv_odnogo_mista_n625106

78. «Батьківщина» на Дніпропетровщині зміцнила свої позиції. 31.10.2017. URL: <https://ba.org.ua/region-news/batkivshhina-na-dnipropetrovshhini-zmicnila-svo%d1%97-pozic%d1%97/>

79. Декомунізація – європейський шлях чи насильство над історією? 23.09.2015. URL: <http://nsju.dp.ua/dekomunizatsiya-yevropejskij-shlyah-chi-nasilstvo-nad-istoriyeyu.html>

80. Укрополь або Богородицеслав: як хочуть назвати Дніпропетровськ. 02.09.2015. URL: <https://ukr.segodnya.ua/regions/dnepr/ukropol-ili-bogorodiceslav-gorozhane-vybirayut-novoe-nazvanie-dnepropetrovska--645931.html>

81. Дніпропетровськ перейменували на Дніпро. 19.05.2016. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/05/160519_dnipro_rename_vc

82. Мережко Є. Ця «тітушня» має сидіти за ґратами, – Гройсман. URL: http://dniprograd.org/2017/05/12/tsya-titushnya-mae-siditi-za-gratami-groysman_56582

83. Нацгвардія в Кривому Розі пройшла маршем під радянськими прапорами: соцмережі шоковані. 23.02.2018. URL: <https://ukr.segodnya.ua/regions/dnepr/nacgvardiya-v-krivom-roge-proshla-marshem-pod-sovet-skimi-flagami-socseti-shokirovani-1117218.html>

84. Твара Д. Депутатка з Дніпра Збарська не вважає Росію агресором, а війну на Сході України називає «громадянською». 25.02.2018. URL: http://dniprograd.org/2018/02/25/deputatka-z-dnipra-zbarska-ne-vvazhae-rosiyu-agresorom-a-viynu-na-skhodi-ukraini-nazivae-gromadyanskoju_65336

85. Опозиційний блок. Дніпропетровщина. URL : <https://www.facebook.com/oppositionblocDP/posts/1979167145457517>

86. На Дніпропетровщині стартує II міжнародна мистецька мега-імпреза «Звитяга отамана Сірка – на крилах незалежності». 23.08.2017. URL: http://dniprograd.org/2017/08/23/na-dnipropetrovshchini-startue-ii-mizhnarodna-mistetstva-mega-impreda-zvityaga-otamana-sirka-na-krilakh-nezalezhnosti_59734